

УДК 340.12

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.1.12>

ПРАВО ГРОМАДЯНИНА НА ЗАМІНУ ВИКОНАННЯ ВІЙСЬКОВОГО ОBOB'ЯЗКУ АЛЬТЕРНАТИВНОЮ (НЕВІЙСЬКОВОЮ) СЛУЖБОЮ: СТАН, ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Марич Н.І.,

старша викладачка кафедри права,
Міжрегіональна Академія управління персоналом
ORCID: 0000-0003-1697-4320

Марич Н.І. Право громадянина на заміну виконання військового обов'язку альтернативною (невійськовою) службою: стан, проблеми реалізації в Україні в умовах війни.

У статті представлено аналіз стану, проблем реалізації права громадянина на заміну виконання військового обов'язку альтернативною (невійськовою) службою в Україні в умовах війни.

Стверджено, що у системі прав людини виокремлюється право громадянина на заміну виконання військового обов'язку альтернативною (невійськовою) службою, широко проголошене в міжнародних документах з прав людини та в законодавстві демократичних європейських держав. Розглядуване право є елементом свободи віросповідання людини та важливим інститутом у демократичному суспільстві.

Наголошено, що в універсальних та європейських міжнародних документах з прав людини право на заміну військової служби альтернативною проголошується не тільки з релігійних, а й з інших переконань: політичних, етичних, моральних, філософських. Європейський суд з прав людини захищає права громадян, які відмовляються від реалізації військового обов'язку не лише з релігійних, а й з інших переконань.

Стверджено, що в Україні прийнято низку важливих нормативно-правових актів, які є нормативною гарантією права громадян на заміну виконання військового обов'язку альтернативною (невійськовою) службою.

На жаль, в умовах війни в Україні констатується різна юридична практика щодо реалізації громадянами права на заміну військового обов'язку альтернативною (невійськовою) службою, що призводить до численних порушень прав громадян.

Зроблені пропозиції, спрямовані на удосконалення механізму реалізації права громадянина на заміну виконання військового обов'язку альтернативною (невійськовою) службою в умовах війни в Україні. Запропоновано чітко конкретизувати нормативні положення про проходження альтернативної служби громадянами в період воєнного стану в Україні: умови, її особливості тощо. Сформульовано пропозиції щодо змін до Конституції України (ч. 4 ст. 35), Закону України «Про альтернативну (невійскову) службу» від 12.12.1991 (у редакції Закону України від 18.02.1999), Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23.04.1991 з метою удосконалення механізмів реалізації права громадянина на заміну виконання військового обов'язку альтернативною (невійськовою) службою.

Ключові слова: право громадянина на заміну виконання військового обов'язку альтернативною (невійськовою) службою, військовий обов'язок, свобода віросповідання людини, права людини, реалізація прав, війна в Україні.

Marych N.I. The citizen's right to alternative (non-military) service in lieu of military duty: status and implementation challenges in Ukraine during wartime.

This article analyzes the current status and implementation challenges concerning a citizen's right to perform alternative (non-military) service instead of military duty in Ukraine during wartime.

The right of a citizen to substitute military service with alternative (non-military) service is recognized as a distinct human right, widely proclaimed in international human rights documents and in the legislation of democratic European states. This right is an integral component of an individual's freedom of conscience and a vital institution within a democratic society.

It is emphasized that universal and European international human rights instruments declare the right to alternative service not only for religious reasons but also based on other convictions, including political, ethical, moral, and philosophical beliefs. The European Court of Human Rights protects the rights of citizens who refuse to perform military duty based on these diverse convictions, not exclusively religious ones.

Ukraine has adopted a number of significant legal acts that serve as normative guarantees for citizens' right to substitute military service with alternative (non-military) service.

Unfortunately, during the ongoing war in Ukraine, there is inconsistent legal practice regarding citizens' exercise of the right to alternative (non-military) service, which leads to violations of their rights.

The article formulates proposals for improving the mechanism for realizing a citizen's right to alternative (non-military) service during wartime in Ukraine. It suggests clearly defining the normative provisions for citizens undergoing alternative service during a state of martial law in Ukraine, including the conditions and specific features of such service. Proposals are also formulated for amendments to the Constitution of Ukraine (Part 4, Article 35), the Law of Ukraine «On Alternative (Non-Military) Service» of December 12, 1991 (as amended by the Law of Ukraine of February 18, 1999), and the Law of Ukraine «On Freedom of Conscience and Religious Organizations» of April 23, 1991, all with the aim of improving the mechanisms for realizing a citizen's right to substitute military duty with alternative (non-military) service.

Key words: citizen's right to alternative (non-military) service, military duty, freedom of conscience, human rights, rights implementation, war in Ukraine.

Постановка проблеми. Одним із елементів свободи віросповідання людини є право на заміну виконання військового обов'язку альтернативною (невійськовою) службою. У сучасних умовах повномасштабного збройного вторгнення російської федерації (далі – рф) в Україну виконання військового обов'язку громадянами є особливою важливим та вкрай необхідним. І все ж у ряді випадків громадянин, з огляду на сповідування певних релігійних чи інших переконань, не може виконувати деякі юридичні обов'язки, зокрема військовий. З огляду на це, у законодавстві демократичних держав, у тому числі України, передбачена можливість заміни військового обов'язку альтернативною (невійськовою) службою. Однак на практиці в Україні в умовах війни виникли проблеми щодо реалізації проходження альтернативної (невійськової) служби громадянами України – констатуються випадки притягнення до кримінальної відповідальності громадян за відмову від військової служби з релігійних мотивів.

Мета дослідження – проаналізувати стан, проблеми реалізації права громадянина на заміну виконання військового обов'язку альтернативною (невійськовою) службою в Україні в умовах війни та сформулювати пропозиції щодо удосконалення законодавства України в розглядуваній сфері.

Стан опрацювання проблематики. Окремі теоретико-правові, міжнародні, галузеві питання щодо стану і проблем реалізації права громадянина на заміну виконання військового обов'язку альтернативною (невійськовою) службою в Україні досліджували у своїх статтях вітчизняні науковці В. Голуб, Є. Григоренко, І. Пирога, М. Белова, Ф. Фрідманська, Л. Ярмол та інші. Однак ґрунтовні дослідження з даної проблематики у вітчизняній юридичній науці відсутні.

Виклад основного матеріалу. Право на заміну виконання військового обов'язку альтернативною (невійськовою) службою проголошене в основних міжнародних документах із прав людини. Так, у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права (далі – МПГПП) (ООН, 1966) зазначається, що «нікого не можна приневолювати до примусової чи обов'язкової праці» (п. а) ч. 3 ст. 8); що терміном «примусова чи обов'язкова праця» не охоплюється будь-яка служба військового характеру, а в тих країнах, де визнається відмова від військової служби з політичних чи релігійно-етичних мотивів, будь-яка служба, передбачена законом для осіб, що відмовляються від військової служби з таких мотивів (п. с) ч. 3 ст. 8).

У Загальному коментарі № 22 Комітету ООН з прав людини до ст. 18 МПГПП (1993) наголошено, що свобода думки, совісті та релігії передбачає й право на відмову від проходження військової служби, якщо така служба суперечить глибоким переконанням особи – моральним, етичним або релігійним [22].

Право на відмову від військової служби з релігійних та інших мотивів закріплене також в основних європейських документах з прав людини. Так, у ч. 2 ст. 10 Хартії Європейського Союзу про основні права (2000) визнається право на відмову від військової служби за переконаннями совісті відповідно до національного законодавства, що регулює користування цим правом.

У Кодексі поведінки військово-політичних аспектів безпеки (НБСЄ, 1994) зазначено, що «держави-учасниці... розглянуть питання стосовно запровадження практики звільнення від військової служби чи проходження альтернативної служби» (п. 28).

У 1967 р. **Парламентська Асамблея Ради Європи** прийняла резолюцію № 337 «Право на відмову від військової служби з переконань» [23], наголосивши: «особи, що підлягають призову на військову службу, які з міркувань совісті або глибоких переконань, що виникають із релігійних, етичних, моральних, філософських або подібних мотивів, відмовляються від проходження військо-

вої служби, мають право на звільнення від обов'язку проходження такої служби» (п.1.1). Це право логічно випливає зі ст. 9 (свобода думки, совісті і релігії) Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Євроконвенція) (Рада Європи, 1950). Таким громадянам військова служба замінюється альтернативною. Час проходження альтернативної служби має бути щонайменше таким самим, як і період військової служби (п. 3.1).

Отже, в універсальних та європейських міжнародних документах з прав людини проголошується право на заміну військової служби альтернативною не тільки з релігійних, а й з інших переконань: політичних, етичних, моральних, філософських.

Необхідно зазначити, що й у практиці Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) вже прийнято низку рішень щодо захисту прав громадян, які відмовляються проходити військову службу з огляду на релігійні та інші переконання (ст. 9 Євроконвенції). Так, у справі «Баятян проти Вірменії» (*Bayatyan v. Armenia*) від 07.07.2011 р. ЄСПЛ офіційно визнав відмову від військової служби з релігійних переконань такою, що підпадає під захист ст. 9 Євроконвенції [19].

Ще однією знаковою справою ЄСПЛ стала справа «Ülke проти Туреччини» (2006). Заявник, Осман Мурат Юльке, проявив свою відмову від служби в армії через пацифістські переконання, спаливши свій військовий квиток. За цей акт протесту він неодноразово був засуджений і ув'язнений. ЄСПЛ визнав таку практику порушенням ст. 3 Євроконвенції, яка забороняє нелюдське та принизливе поводження з людиною. ЄСПЛ наголосив, що відсутність чіткого законодавчого механізму, який би забезпечував реалізацію права на відмову від військової служби з міркувань совісті, створює ситуацію, подібну до «цивільної смерті» для таких осіб [20]. Отже, ЄСПЛ захищає права громадян, які відмовляються від реалізації військового обов'язку з релігійних та інших переконань.

Варто зазначити, що право на заміну військової служби альтернативною (цивільною) передбачене законодавством багатьох держав: ФРН – з 1961 року, Нідерландів – з 1962 року, Бельгії – з 1964 року, Фінляндії – з 1969 року, Італії – з 1972 року, Австрії – з 1975 року, Португалії, Іспанії – з 1976 року, Швеції – з 1978 року, Данії – з 1980 року, Польщі – з 1988 року, Угорщини – з 1989 року, Латвії, Литви та Естонії – з 1990 року [2, с. 192].

Окремі держави закріпили право громадян на заміну військової служби альтернативною (невійськовою) службою у конституційних законах. ФРН була однією з перших країн, що дозволила проходження альтернативної служби як один із юридичних обов'язків перед державою. Так, у ч. 2 ст. 12 а Основного Закону ФРН 1949 р. констатовано «Особа, яка з мотивів сумніння відмовляється від військової служби із застосуванням зброї, може бути зобов'язана проходити альтернативну службу. Тривалість такої альтернативної служби не може перевищувати строку військової служби. Деталі регулюються законом, який не може перешкоджати свободі прийняття рішень з мотивів сумніння, а також повинен передбачати можливість проходження альтернативної служби, не пов'язаної з підрозділами Збройних сил чи Федеральної прикордонної служби» [21].

У ст. 123 Конституції Республіки Словенії (1991) зазначено, що громадянам, які через свої релігійні, філософські чи гуманістичні погляди не бажають виконувати військовий обов'язок, надається можливість взяти участь в обороні держави якимось іншим чином [4].

У ч. 2 ст. 25 Конституції Словаччини (1992) закріплено, що ніхто не може бути примушений до військової служби, якщо це суперечить його совісті чи релігії. Детально це питання регламентується законом [24].

Отже, право громадян на виконання військового обов'язку альтернативною (невійськовою) службою проголошене в конституційному законодавстві багатьох європейських держав, причому воно гарантує це право не лише з релігійних переконань, а й з інших.

І. Пирога, М. Белова, В. Фрідманська наголошують, що право на альтернативну невійськову службу є важливим інститутом, який гарантує реалізацію свободи совісті та переконань у демократичних державах [8, с. 177].

В. Голуб стверджує, що «альтернативна цивільна служба має в собі ознаки або властивості двох різних правових конструкцій: з одного боку, суб'єктивного права, а з другого – юридичного обов'язку громадянина» [1, с. 172].

Погоджуємося з Л. Ярмол та С. Вандьо про те, що «у контексті виконання військового обов'язку виникає не право на альтернативну службу, а право на заміну військової служби альтернативною. Альтернативна служба є виконанням юридичного обов'язку, проте уже в іншій, відмінній від військової служби формі» [18, с. 42].

Є. Григоренко наголошує, що розгляд альтернативної служби як права має наслідком те, що Законом України «Про альтернативну (невійськову) службу» не передбачено юридичної відповідальності за ухилення від її проходження [3, с. 48].

Отже, в системі прав людини можемо виокремити право на заміну виконання військового обов'язку альтернативною (невійськовою) службою, яке широко проголошене в міжнародних документах

з прав людини та в законодавстві демократичних європейських держав. Розглядуване право є елементом свободи віросповідання людини та важливим інститутом у демократичному суспільстві.

В Україні прийнято низку важливих нормативно-правових актів, які становлять нормативну гарантію права громадян на заміну виконання військового обов'язку альтернативною (невійськовою) службою. У Конституції України (1996) проголошено, що ніхто не може бути звільнений від своїх обов'язків перед державою або відмовитися від виконання законів за мотивами релігійних переконань. Якщо ж виконання військового обов'язку суперечить релігійним переконанням громадянина, реалізація цього обов'язку має бути замінена альтернативною (невійськовою) службою (ч. 4 ст. 35).

Необхідно наголосити, що Основний Закон України передбачає

- право на заміну військового обов'язку альтернативною (невійськовою) службою, а не право на альтернативну службу;
- право на заміну військового обов'язку, а не строкової військової служби альтернативною (невійськовою) службою;
- можливість заміни виконання військового обов'язку альтернативною (невійськовою) службою лише з релігійних переконань. Інші переконання – політичні, філософські, етичні – такого права не дають.

Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23.04.1991 (далі – Закон України) передбачає, що «заміна виконання одного обов'язку іншим з мотивів переконань допускається лише у випадках, передбачених законодавством» (ч. 3 ст. 4) [13]. Отже, Закон України не конкретизує випадків заміни виконання одного обов'язку іншим з мотивів переконань (зауважимо: не лише з релігійних переконань, а з будь-яких). На нашу думку, їх необхідно уточнити у Законі України. Серед випадків заміни виконання одного обов'язку іншим з мотивів переконань є і заміна військового обов'язку альтернативною службою. Позитивно є те, що зазначений Закон України надає більше можливостей громадянам, ніж Конституція України (ч. 4 ст. 35), проголошуючи *право громадян на заміну виконання одного обов'язку іншим з мотивів переконань*.

Спеціальним нормативно-правовим актом, який визначає організаційно-правові засади та порядок проходження альтернативної служби в Україні, є Закон України «Про альтернативну (невійськовою) службу» від 12.12.1991 (у редакції Закону України від 18.02.1999) [10]. Його нормативні положення конкретизовані у низці підзаконних нормативно-правових актів: Положенні про порядок проходження альтернативної (невійськової) служби, затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 10.11.1999 [9]; Переліку релігійних організацій, віровчення яких не допускає користування зброєю, затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 10.11.1999 [7]; Переліку видів діяльності, якими можуть займатися громадяни, що проходять альтернативну (невійськовою) службу, затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 31.12.2004 [6].

Згідно з Законом України «Про альтернативну (невійськовою) службу», альтернативна служба запроваджується замість строкової військової служби з метою виконання обов'язку перед суспільством (ч. 1 ст. 1). Право на альтернативну службу мають громадяни України, для яких виконання військового обов'язку суперечить їхнім релігійним переконанням і які належать до діючих, згідно з законодавством України, релігійних організацій, віровчення яких не допускає користування зброєю (ст. 2).

Пропонуємо внести зміни у Закон України «Про альтернативну (невійськовою) службу», закріпивши в ньому *право громадян на заміну виконання військового обов'язку альтернативною (невійськовою) службою за мотивами релігійних та інших переконань*.¹

Позитивно, що у Законі України «Про військовий обов'язок та військову службу» від 25.03.1992 року (у редакції Закону України від 04.04.2006 року) проголошено «*право громадян України на заміну виконання військового обов'язку альтернативною (невійськовою) службою* згідно з Конституцією України та Законом України «Про альтернативну (невійськовою) службу» (ч. 4 ст. 1) [11].

У умовах війни в Україні постало чимало питань щодо порядку проходження альтернативної служби. У Законах України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21.10.1993 (у редакції Закону України від 02.03.2005) [12], «Про альтернативну (невійськовою) службу» питання щодо проходження альтернативної служби в період дії воєнного стану не регламентовані. Це призводить до існування неоднакової юридичної практики в Україні щодо реалізації громадянами права на заміну військового обов'язку альтернативною (невійськовою) службою.

Підготовлено законопроект «Про внесення змін до статті 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» щодо забезпечення конституційного права громадян на альтернативну

¹ Курсивом виділено запропоновані зміни.

(невійськову) службу» (внесений 24.07.2024 р. народним депутатом України Г. Мазурашу (посв. № 404) [14]. Згідно з ним, частина третя ст. 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» має бути доповнена новими пунктами – шостим і сьомим – такого змісту: призову на військову службу під час мобілізації, на особливий період не підлягають:

- священнослужителі, які належать до церков і релігійних організацій (об'єднань), що входять до Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій і чия діяльність не заборонена в Україні (п. 6);
- громадяни України, які письмово підтверджують, що виконання військового обов'язку суперечить їх релігійним переконанням (для них виконання цього обов'язку має бути замінено альтернативною (невійськовою) службою) (п. 7).

Загалом прийняття такого законопроекту є позитивним, але, як уже зазначалося, вважаємо за доцільне внести зміни до законодавства України, які б закріплювали право громадян на заміну виконання військового обов'язку альтернативною (невійськовою) службою з релігійних та інших переконань.

Як уже наголошувалось, юридична, зокрема судова, практика в Україні в умовах війни щодо питань проходження альтернативної служби є неоднаковою. Наприклад, у Львівському обласному ТЦК та СП (Територіальному центрі комплектації та соціальної підтримки) розповіли, що в час воєнного стану альтернативної служби немає, відтак ті громадяни, віросповідання яких не допускає користування зброєю, все ж підлягають призову на загальних підставах [5].

Попри недосконалість законодавства, в Україні починає формуватися судова практика, яка захищає право громадян на заміну військової служби альтернативною. Так, Бориспільський міськрайонний суд Київської області визнав невинуватим і виправдав служителя релігійного об'єднання «Свідків Єгови в Україні», обвинуваченого в ухиленні від призову на військову службу під час мобілізації [16]. 20.03.2023 р. виправдав чоловіка від звинувачень в ухиленні призову на військову службу під час мобілізації Тячівський районний суд Закарпатської області [17]. Проаналізувавши законодавство і матеріали справи, суд дійшов висновку, що обвинувачений законно реалізував своє право на свободу совісті та віросповідання і на гарантоване йому Конституцією України право на проходження альтернативної (невійськової) служби. Варто наголосити, що Тячівська районна військова адміністрація після детального вивчення законодавства визначила порядок залучення працездатних осіб до суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану. У результаті зараз на обліку адміністрації перебуває від 2500 до 3000 військовозобов'язаних, віровчення яких не допускає користування зброєю, в тому числі Свідки Єгови, і які мають право на заміну військової служби альтернативною [17].

29 серпня 2024 р. суб'єкт права на конституційну скаргу – Д. Зелінський – звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням перевірити на відповідність ч. 4 ст. 35 Конституції України (конституційність) ч. 1 ст. 1 Закону України «Про альтернативну (невійськову) службу» від 12.12.1991 р., згідно з якою «альтернативна служба є службою, яка запроваджується замість проходження строкової військової служби і має на меті виконання обов'язку перед суспільством». На думку заявника, оскільки оспорюваний припис визначає заміну альтернативною (невійськовою) службою лише строкової військової служби, якої в Україні на сьогодні не існує, це повністю унеможливорює реалізацію конституційного права, визначеного ч. 4 ст. 35 Конституції України, згідно з якою «якщо виконання військового обов'язку суперечить релігійним переконанням громадянина, виконання цього обов'язку має бути замінено альтернативною (невійськовою) службою» [15]. Конституційну скаргу Д. Зелінського можна вважати слушною.

23.10.2024 р. Другий сенат Конституційного Суду України на відкритій частині пленарного засідання у формі письмового провадження розпочав розгляд справи за конституційною скаргою Д. Зелінського [15]. Зі змісту конституційної скарги та долучених до неї матеріалів убачається таке. Д. Зелінський, перебуваючи на військовому обліку в районному територіальному центрі комплектування та соціальної підтримки, отримав особисто за місцем свого проживання повістку з вимогою прибути до цього державного органу для відправлення для проходження військової служби у Збройних Силах України за призовом під час мобілізації, на особливий період. Однак заявник за вказаною вимогою не з'явився та не повідомив про причини. Через це орган досудового розслідування склав обвинувальний акт, відповідно з яким дії Д. Зелінського кваліфіковані за ст. 336 Кримінального кодексу України (далі – Кодекс), яка встановлює відповідальність, зокрема, за ухилення від призову на військову службу під час мобілізації, на особливий період. Свою поведінку щодо неможливості проходження військової служби Д. Зелінський обґрунтовував релігійними переконаннями – понад 20 років він належить до «християнської спільноти Церкви Адвентистів Сьомого Дня». Також заявник зазначав, що повідомляв орган досудового розслідування про такі обставини та надавав відповідні підтвердні документи, виявляючи при цьому бажання проходити альтернативну невійськову службу. Суд першої інстанції визнав Д. Зелінського невинуватим у

пред'явленому йому обвинуваченні, визначеному у ст. 336 Кодексу, та виправдав через відсутність у його діях складу кримінального правопорушення. Апеляційний суд, на скаргу прокурора, скасував вирок суду першої інстанції та постановив новий, яким визнав Д. Зелінського винуватим у вчиненні кримінального правопорушення, визначеного статтею 336 Кодексу, і призначив йому покарання – три роки позбавлення волі. Верховний Суд касаційну скаргу захисника Д. Зелінського залишив без задоволення, а вирок апеляційного суду – без змін. Суд касаційної інстанції погодився з висновками суду апеляційної інстанції, зазначивши, зокрема, що «право сповідувати свою релігію або переконання не є абсолютним і може бути обмежене за таких умов, як: законність; легітимна мета – інтереси громадської безпеки, необхідність охорони публічного порядку, здоров'я чи моралі, а також захист прав і свобод інших осіб; пропорційність, що окреслює межі правомірного втручання у право і дозволяє здійснення його лише в тій мірі, в якій це необхідно для досягнення зазначених законних цілей»; а «жодні релігійні переконання не можуть бути підставою для ухилення громадянина України, визнаного придатним до військової служби, від мобілізації з метою виконання свого конституційного обов'язку із захисту територіальної цілісності та суверенітету держави від військової агресії з боку іноземної країни» [15]. У даному рішенні Верховного Суду у цій справі не враховане нормативне положення, що громадяни України мають право на заміну виконання військового обов'язку альтернативною (невійськовою) службою і в умовах мобілізації, і в умовах дії воєнного стану, що узгоджується з ч. 4 ст. 35 Конституції України.

Висновки. У системі прав людини виокремлюється право громадянина на заміну виконання військового обов'язку альтернативною (невійськовою) службою, яке широко проголошене в міжнародних документах з прав людини та в законодавстві демократичних європейських держав. Розглядуване право є елементом свободи віросповідання людини та важливим інститутом у демократичному суспільстві.

В універсальних та європейських міжнародних документах з прав людини проголошується право на заміну військової служби альтернативною, причому не тільки з релігійних, а й з інших переконань: політичних, етичних, моральних, філософських. З огляду на це, ЄСПЛ захищає права громадян, які відмовляються від реалізації військового обов'язку і з релігійних, і з інших переконань.

В Україні прийнято низку важливих нормативно-правових актів, які стали нормативною гарантією права громадян на заміну виконання військового обов'язку альтернативною (невійськовою) службою.

Стверджено, що Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» надає більше можливостей громадянам, ніж Конституція України (ч. 4 ст. 35), проголошуючи їхнє право на заміну виконання одного обов'язку іншим з *мотивів переконань*.

В умовах війни в Україні склалася, на жаль, неоднакова юридична практика щодо реалізації громадянами права на заміну військового обов'язку альтернативною (невійськовою) службою, що призводить до порушень прав громадян. З урахуванням цього у статті сформульовано пропозиції щодо удосконалення механізму реалізації права громадянина на заміну виконання військового обов'язку альтернативною (невійськовою) службою:

Необхідно конкретизувати нормативні положення про проходження альтернативної служби в період воєнного стану в Україні: умови, її особливості тощо.

У Конституції України, Законі України «Про свободу совісті та релігійні організації» необхідно чітко окреслити права громадян на зміну юридичних обов'язків перед державою альтернативними з мотивів переконань і проголосити *право громадян на заміну виконання військового обов'язку альтернативною (невійськовою) службою* не лише з релігійних переконань, а й з інших – філософських, моральних тощо. Це відповідатиме положенням міжнародних документів з прав людини.

Доцільно внести зміни у Закон України «Про альтернативну (невійськову) службу», а саме закріпити в ньому право громадян на заміну виконання військового обов'язку альтернативною (невійськовою) службою з релігійних та інших переконань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Голуб В.К. Реалізація права на альтернативну (невійскову) службу як одна з форм виконання конституційного обов'язку щодо захисту вітчизни. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія Право. Випуск 86: частина 1. 2024. С.165–174. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/320124/310713> (дата звернення: 18.06.2025).
2. Голуб В.К. Міжнародні та конституційні засади права людини на альтернативну (невійскову) службу. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія Право. Випуск 85: частина 1. 2024. С. 188–195. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/11/27.pdf> (дата звернення: 25.05.2025).
3. Григоренко Є.І. Проблеми юридичної відповідальності громадян, що проходять альтернативну (невійскову) службу та їхній вплив на юридичну відповідальність військовослужбовців в

- Україні. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Сер. «Право»*. 2016. Вип. 22. С. 47–49.
4. Конституція Республіки Словенія від 23.12.1991. URL: <http://lib.rada.gov.ua/static/LIBRARY/catalog/law/sloven1.html> (дата звернення: 29.05.2025).
 5. Начальник Львівського обласного ТЦК повідомив, як відбувається призов громадян, віросповідання яких не допускає користування зброєю. URL: https://varta1.com.ua/news/nachalnik-lvivskogo-oblasnogo-tck-povidomiv-yak-vidbuvaetsya-prizov-gromadyan-virospovidannya-yakih-ne-dopuskaie-koristuvannya-zbroieyu_376309.html (дата звернення: 10.06.2025).
 6. Перелік видів діяльності, якими можуть займатися громадяни, що проходять альтернативну (невійськову) службу, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 31.12.2004 № 1795. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1795-2004-%D0%BF#Text> (дата звернення: 11.06.2025).
 7. Перелік релігійних організацій, віровчення яких не допускає користування зброєю, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 10.11.1999 № 2066. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2066-99-%D0%BF#Text> (дата звернення: 12.06.2025).
 8. Пирого І.С., Белова М.В., Фрідманська В.І. Альтернативна (невійськова) служба в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право*. Випуск 87: частина 1. 2025. С.173–178. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/03/87-part-1.pdf> (дата звернення: 14.05.2025).
 9. Положення про порядок проходження альтернативної (невійськової) служби, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 10.11.1999 року. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: № 2066 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2066-99-%D0%BF#Text> (дата звернення: 13.06.2025).
 10. Про альтернативну (невійськову) службу: Закон України від 12.12.1991 № 1975-XII (у редакції Закону від 18.02.1999). *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1975-12#Text> (дата звернення: 17.05.2025).
 11. Про військовий обов'язок та військову службу: Закон України від 25.03.1992 № 2232-XII (у редакції Закону України від 04.04.2006 року № 38). *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> (дата звернення: 19.05.2025).
 12. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21.10.1993 № 3543-XII (у редакції Закону України від 02.03.2005). *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-1> (дата звернення: 19.05.2025).
 13. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23.04.1991 № 987-XII. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text> (дата звернення: 18.05.2025).
 14. Проект Закону про внесення змін до статті 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» щодо забезпечення конституційного права громадян на альтернативну (невійськову) службу (проект народного депутата Г. Мазурашу зареєстровано 24.07.2024, надано 29.07.2024). URL: <https://itd.rada.gov.ua/BILLINFO/Bills/Card/44641> (дата звернення: 20.06.2025).
 15. Релігійні переконання та військовий обов'язок: Суд розглядає справу за конституційною скаргою Зелінського Д.Б.. *Офіційний веб-сайт Конституційного Суду України*. URL: <https://ccu.gov.ua/novyna/religiyni-perekonannya-ta-viyskovyy-obovyazok-sud-rozglyadaye-spravu-za-konstytuciynouy> (дата звернення: 21.06.2025).
 16. Суд визнав право на відмову від військової служби за релігійними переконаннями. URL: https://risu.ua/pressluzhba-upc-mp-poshirila-video-udaru-raketi-yaka-poshkodila-sobor-v-harkovi_n145740 (дата звернення: 14.06.2025).
 17. Тячівський районний суд Закарпатської області виправдав чоловіка від звинувачень в ухиленні призову на військову службу під час мобілізації. URL: https://varta1.com.ua/news/nazakarpatti-sud-vipravdav-svidka-iegovi-vid-zvinuvachen-v-uhilenni-vid-mobilizaciyi_362707.html (дата звернення: 12.06.2025).
 18. Ярмол Л., Вандьо С. Право громадян на заміну виконання військового обов'язку альтернативною службою: юридичне забезпечення в Україні *Юридичний науковий електронний журнал*. № 7. 2020. С. 40–44. URL: http://lsej.org.ua/7_2020/10.pdf (дата звернення: 14.06.2025).
 19. Bayatyan v. Armenia (Application № 23459/03). 7 July 2011. Reports of Judgments and Decisions, *European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-105611> (date of access: 20.05.2025).

20. Case of Ülke v. Turkey (Application no. 39437/98). 24 January 2006. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-72146> (date of access: 10.06.2025).
21. Constitution of Germany of 1949. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_gg/englisch_gg.html (date of access: 14.05.2025).
22. General Comment № 22: Article 18 (Freedom of Thought, Conscience or Religion). Adopted at the Forty-eighth Session of the Human Rights Committee, on 30 July 1993 CCPR/C/21/Rev.1/Add.4, General Comment № 22. (General Comments). URL: <https://www.refworld.org/legal/general/hrc/1993/en/13375> (date of access: 26.05.2025).
23. Resolution 337 (1967) Parliamentary Assembly «Right of conscientious objection». URL: <https://pace.coe.int/en/files/15752/html> (date of access: 16.06.2025).
24. Slovakia's Constitution of 1992 with Amendments through 2014. URL: https://adsdatabase.ohchr.org/IssueLibrary/SLOVAKIA_Constitution.pdf (date of access: 19.06.2025).